

Yükseköğretimde Yaratıcı Düşünme ve İnovasyon Eğitimi: İşletme Lisans Programları Bağlamında Bir İnceleme*

Hakan Yaman^{1*}, Murat Esen²

¹Milli Eğitim Bakanlığı, Karşıyaka Sezai Gönül Akdağ Anaokulu, İzmir, Türkiye

²İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İzmir, Türkiye

ORCID: H. Yaman (0000-0002-5456-0252), M. Esen (0000-0003-2434-6586)

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de işletme lisans programları ile bu programların yer aldığı fakülte ve üniversitelerde yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitiminin çeşitli değişkenler ile incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma betimsel modelle yürütülmüş ve nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak desenlenmiştir. Araştırmada Türkiye’de 207 işletme lisans programının öğretim programları, bu programların yer aldığı 140 fakültenin amacı ve ayrıca 109 devlet, 45 vakıf üniversitesinin stratejik planlama belgeleri hedef evren olarak alınmıştır. Araştırma iki aşamadan oluşmaktadır, bu kapsamda ilk olarak stratejik planlama ve öğretim programları bulguları, doküman incelemesi veri toplama yöntemi ile toplanmış, doküman analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İkinci olarak çalışmada ilgili fakültelerden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 30 akademisyenden görüş alınmıştır. Akademisyen görüşleri kapalı (dört soru) ve açık uçlu (21 soru) sorulardan oluşan “Yaratıcı Düşünme Becerisi ve İnovasyon Anketi” ile toplanmış, nicel veriler betimsel istatistik, nitel veriler içerik analizi yöntemleri ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre; stratejik planlama dokümanlarının sunum metinlerinde, üniversitelerin kurumsal temellerinde ve planlarında yaratıcılık ve inovasyon kavramlarının bulunma sıklığı kurumsal değerler bileşeninde en yüksek oranda (yaratıcılık% 26, inovasyon% 61) gözlenmiştir. Kavramların, fakülte amacında (yaratıcılık %34, inovasyon %50), program tanımında (yaratıcılık %14, inovasyon %33), program çıktısında (yaratıcılık %35, inovasyon %71) kullanımı bulunmaktadır. Öğretim programlarında 131 program çıktısı elde edilmiştir. Öğretim programlarında görülen 182 ders (yaratıcılık: 38, inovasyon:137, yaratıcılık ve inovasyon: 7) bulunmaktadır. Bu dersler seçmeli (144 ders) ve zorunlu (25 ders) olarak tanımlanmıştır. Dersler ağırlıklı olarak yedinci yarıyıl (34 ders) ve beş AKTS (74 ders) değerinde görülmektedir. Akademisyenler kavramları beşer ayrı temada tanımlamaktadır ve bir öğretim programını, akademisyen eğitimi ve kurumsal desteği gerekli görmektedir. Ankete göre; eğitim uygulamalı olarak yapılmalıdır. Araştırmada yaratıcı düşünme becerisinin ve inovasyonun tüm yükseköğretim programlarında hedeflenmesi ve yükseköğretimin yaratıcı bir ekosisteme dönüştürülmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Düşünme, İnovasyon, Yükseköğretim, İşletme Lisans Programları

1. GİRİŞ

Yaşadığımız çağda bilgiye ulaşmak kolaylaşmıştır. Bu kolaylığa katkı sağlayan faktörlerden biri de gelişen teknolojidir. Teknoloji, bilginin doğru kullanılmasına olanak sağlamaktadır; teknolojinin yanlış kullanılması bilginin de yanlış tüketilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda ulaşılan bilginin niceliğinden ya da ulaşılma zamanından çok bilginin niteliği değer kazanmaktadır. Günümüzde nitelikli bilgiyi diğer bilgilerden ayırt edebilen ve edindiği bilgiyi en doğru şekilde kullanabilen, bilgiyi ve edindiklerini yaşamına katan birey öne çıkmaktadır. Eleştirel ve yaratıcı düşünebilen, problem çözme becerisine sahip yenilikçi birey gereksinimi her zaman varlığını korumaktadır. Bilgiyi ve bilginin doğru kullanımı ile ilgili sistematığı bize sağlayan güç eğitimidir. Yenilikçiliğin, yaratıcı düşünme becerisinin eğitimi

bu bağlamda önemli ve değerlidir. “Yaratıcılık genellikle küçük çocuklarda açıktır, ancak daha büyük çocuklarda ve yetişkinlerde yaratıcılığı bulmak zor olabilir; çünkü yaratıcı bireylerin potansiyelleri aydın kişiliğe uygunluğu teşvik eden bir toplum tarafından bastırılmıştır” (Sternberg, 2006: 93).

1.1. Yaratıcı Düşünme / Yaratıcılık ve İnovasyon Kavramları

Yaratıcılık ayrı disiplinlerde, ayrı boyutlarda karşımıza çıkan disiplinlerin ortak paydası olarak görünüm sunan bir beceridir. Yaratıcılık, disiplinlerarası bir özelliğe sahiptir. Bu özelliği yaratıcılığın tanımını çeşitlendirmiş ve farklılaştırmıştır (Adams, 2001; Getzels, 1975; Gnezda, 2011; Guilford, 1967; MacKinnon ve Donald, 1962; Malaga, 2000; Maslow ve diğ., 1970; Robinson, 2008; Rouquette, 1992; Runco, 2007). Bu nedenle yaratıcılık ile ilgili tek bir tanıma ulaşmak zordur.

Yaratıcılık Latince doğurmak, yaratmak, meydana getirmek anlamlarını taşıyan ‘creare’ kökünden gelen ‘kreativitaet’, ‘creativity’ sözcükleri ile ifade edilmektedir (Aslan, 2016). Yaratıcı eylemler Eski Yunan’da mis-

*Yazışma Adresi / Address for Correspondence:

H. Yaman, Email: hkyaman@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date: 01.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.08.2021

Doi: 10.32329/uad.930995

* Bu araştırma Hakan Yaman tarafından Ocak 2019 tarihinde Doç.Dr. Murat Esen danışmanlığında tamamlanan “Türkiye’deki İşletme Lisans Programlarında Yaratıcı Düşünme ve İnovasyon Eğitiminin İncelenmesi” başlıklı Yüksek Lisans çalışmasından üretilmiştir.

Creative Thinking and Innovation Education in Higher Education: A Study in the Context of Business Undergraduate Programs

Abstract

In this study, it is aimed to examine the education of creative thinking and innovation with various variables in business undergraduate programs, and their faculties and universities in Turkey. The research was carried out descriptively and designed as a case study from qualitative research methods. The research 207 business undergraduate education programs in Turkey and the purpose of 140 faculties with these programs, and also the strategic planning documents of 109 state schools and 45 foundation universities were taken as the target universe. The research consists of two stages, in this context firstly, the findings of strategic planning and curriculum were collected by the document review data collection method and analyzed by the document analysis method. Secondly in the study, opinions were received from 30 academicians determined by using a criterion sampling method from the related faculties. The opinions of academicians were collected by using the "Creative Thinking Skill and Innovation Survey" consisting of closed-ended (four questions) and open-ended (21 questions) questions, and quantitative data were analyzed by descriptive statistics and qualitative data by content analysis methods. According to the findings of the research; The frequency of use of the concepts of creativity and innovation in the presentation texts of strategic planning documents, institutional foundations and plans of universities was observed at the highest rate (creativity 26%, innovation 61%) in the corporate values component. Concepts are used in the faculty purpose (creativity 34%, innovation 50%), the program definition (creativity 14%, innovation 33%), the program output (creativity 35%, innovation 71%). 131 program outputs were obtained in the curriculum. There are 182 courses (creativity: 38, innovation: 137, creativity and innovation: 7) in the curriculum. These courses are defined as the elective courses (144) and the compulsory courses (25). The courses are mainly in the seventh semester (34 courses) and five ECTS (74 courses). Academicians define concepts in five themes and require a curriculum, academic training, and institutional support. According to the survey; education should be practiced. In the research, it has been proposed to target creative thinking skills and innovation in all higher education programs and to transform higher education into a creative ecosystem.

Keywords: Creative Thinking, Innovation, Higher Education, Business Undergraduate Programs

tisizmle ilişkilendirilmenin yanında bir çok filozof için çıktı özellikleri ile değil yaratıcılığa yol açan süreçler açısından tanımlanmalıdır (Gaut ve Kieran, 2018). Yaratıcılık teriminin tarihsel arka planında Doğu'ya (ilahi müdahale) karşı Batı (bireyin orijinal ürünü) bakışı bulunmaktadır. Bu iki temel bakış arasında yaratıcılık üzerine araştırmalar XX.yüzyılın ilk yarısında psikoloji alanında başlamıştır (Andreasen, 2017). Torrance (1995) yaratıcılığı sorunlara, aksaklıklara ve bilgi eksikliklerine duyarlı olma; rahatsız edici eksik ya da boşlukların farkına varma ve bunlar üzerine düşünme, varsayımlar geliştirme, hipotezleri sınama ve elde edilen sonuçlara yönelik yeni varsayımlar kurmak olarak tanımlar (Keleşoğlu ve Kalaycı, 2017). Gardner (1993) için yaratıcılık, başkaları tarafından da yararlı veya değerli bulunan yeni bir şey yapmaktır ya da yeni bir şey yapma becerisidir. "Burada sözü edilen 'şey', yazı/resim gibi bir nesne, müzik aleti çalmak gibi bir beceri ya da bildik bir aracı farklı yol ile kullanmak gibi bir eylem olabilir (Seifert ve Sutton, 2009: 180). Seifert ve Sutton'a (2009) göre; bu şey bir beceri olarak kendiliğinden ve rastgele bir şekilde oluşursa ancak güzel olabilir ve herkesin yaşadığı türden bir deneyim olarak gerçekleşir. "Yaratıcılık özel insanlara özgü, onlarla sınırlı bir nitelik değildir ve öğretilir" (Robinson, 2008: 134). Bu düşünceden hareketle yaratıcı düşünme ve yaratıcılık arasındaki ilişki, eğitimin temel kavramlarından gelişim ve gelişme kavramlarıyla ilişkilendirilebilir. Yaratıcı Düşünme bir gelişim olarak değerlendirilebilir çünkü zihinsel odaklıdır, zihinsel bir etkinliktir ve başarımla (*performance*) temelli somut/soyut bir çıktı ya da göstergeye gerek duymaz; 'düşünce' olarak kalabilir ve kendi ile tanımlanabilir. Yaratıcılık ise bir ge-

lişme olarak düşünülmelidir çünkü hem zihinsel hem de çıktı ya da göstergeye özgü bir süreç olarak olgunlaşma ve öğrenme etkileşiminin bir ürünüdür. Zihinsel sürecin (yaratıcı düşünme) olgunlaşmasının öğrenmeye dayalı çıktı ya da göstergeleri, (yaratıcılık) etkilediği düşünüldüğünde yaratıcı düşünmenin bir gelişim olduğu da anlaşılabilir. Gelişme ve gelişim ile yaratıcı düşünme ve yaratıcılık arasındaki bu benzeşimin doğruluğunu Amabile'in (1997) yaratıcılık bileşenleri modeli de doğrular: Amabile'e göre yaratıcılık, yaratıcı düşünme, donanım (*expertise*) ve güdünün bir araya gelmesi ile oluşur. "Teorik temeli hala sorgulanmayı sürdürse de yaratıcılığın genellikle yeni, verimli, anlamlı, uygun ve değerli sonuçlarla sonuçlanabileceği kabul edilmektedir" (Danesh ve Nourdad, 2017: 234).

İnovasyon kavramı yaratıcılığın başarımla niteliği ile ilişkilendirilebilir. Bu başarımla artırılabilir, ticari bir boyut kazanmalıdır. Yaratıcılıkta olduğu gibi inovasyonunda farklı tanımları (Drucker 1985; Kırım 2006; Porter 1990; Roberts 1988; Spence 1994; Weis 2014) yapılmakla birlikte, inovasyonun yaratıcılığın farklı alanlarından, adlarından biri olduğu düşüncesi de bulunmaktadır. "İnovasyon eğitimde yaratıcılık, ekonomide girişimcilik, sosyolojide inovasyon olarak kullanılmaktadır" (Ayob ve diğ., 2013: 8).

İnovasyon köken olarak, Latince sözcük olan 'innovatus'tan türemiştir. "Toplumsal, kültürel ve idari ortamda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması anlamına gelir" (Elçi ve Karataylı, 2008: 3). Sözcük; Latince ve İngilizce kökenine karşın Türkçe de Fransızca söyleniş ile yaygınlık kazanmıştır (Akalın, 2007). İnovasyonun Latince

tanımında yer verilen toplum, kültür ve idari ortam vurgusu inovasyonu, sonuçları özelinde bireysel bir tekillikten uzaklaştırır ve sözcük anlamını sosyalliğe, sosyal bir faydaya, çoğul bir çerçeveye yerleştirir.

İnovasyon tanımının matematiksel ifade edilişi üzerine düşünen Aulet (2013), inovasyonu buluş ve ticarileşme kavramları ile tanımlamaktadır. Aulet'e göre buluş ve ticarileşme inovasyon için salt bir yan yana/üst üste geliş (İnovasyon = buluş + ticarileşme değildir) olarak görülmez; bu durumda kavramlardan birinin yokluğu (buluş ya da ticarileşme = sıfır) sonucu etkilemez. Sonuç yalnızca buluş ya da yalnızca ticarileşme olarak tanımlanabilir oysa inovasyon için her iki kavramın zorunluluğu (*) bir gerekliliktir (İnovasyon=buluş * ticarileşmedir). Buluş ya da ticarileşme olmaksızın inovasyon gerçekleşemez. Burada inovasyon olan şey, ağırlık olarak bir buluştan ya da ticarileştirmeden oluşabilir; ancak tamamen bir buluş yada tamamen bir ticarileşme olamaz. Önemli olan kavramların içkin olarak bir araya gelmesi ve her iki kavramın dışında yepyeni bir oluşa dönüşmesidir. İnovasyon kavramı, içinde yer alan buluş kavramı ile bilginin kullanılmasına ve/veya dönüşümüne; ticarileşme kavramı ile sosyoekonomik olana özgüdür, yarattığı ekonomi ya da kullanım değeri ile toplumsal bir değişime, dönüşüme neden olmuş ya da katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak inovasyon, yaratıcı düşünmenin ekonomik bir çıktısı ya da göstergeye dönüşümü olarak tanımlanabilir.

1.2. Yükseköğretim

Yaratıcılık, baskın olarak insan karakteristiğidir; modern zamanlarda sosyal göstergelerin hızla değişimiyle özel bir değer ve önem kazanmıştır (Vathi ve diğ., 2018). Harrington'a (1999) göre yaratıcı birey, içinde çalıştığı ekosistemi hem etkiler hem de ekosistemden etkilenir (aktaran Dlouhy, 2012). *Geçtiğimiz birkaç on yıl içinde, yaratıcılığın ve inovasyonun önemi daha da fazla bilinir duruma gelmiştir* (Gruszka ve Tang, 2017: 51).

Yükseköğretimde öğrencilerin ya da mezunların kendilerini bekleyen dünya koşullarına uygun bir eğitim almış olmaları beklenir. Bu beklentinin de yükseköğretimin stratejileriyle yakından ilgisi bulunmaktadır. Türkiye yükseköğretim stratejisine göre, Türkiye'de yükseköğretimden beklenen üç işlev (bilgi üretimi, araştırma ve kamusal hizmet) bulunmaktadır ve yükseköğretim vizyonları her işlev için ayrı ayrı oluşturulmalıdır. Bu bağlamda inovasyona kamu hizmeti vizyonu ayrıntılanırken *"sanayinin ve ülke savunmasının gereksinmesini, duyduğu yeniliklerin (inovasyon) geliştirilmesi ve projelerin yapılması"* (YÖK, 2007: 147) şeklinde vurgu yapılmıştır. Avrupa Birliği'nde ise; 2010'da sona eren Lizbon Stratejisinin yerine Avrupa 2020 stratejisi benimsenmiştir. *"Avrupa 2020 stratejisinin temelini, ET 2020 (Education and Training 2020), çerçevesi oluşturmaktadır"* (Günay, 2011: 118). ET 2020'nin dört hedefinden biri (dördüncü hedef) açık olarak inovasyon eğitimidir. Bu hedef *"Eğitim ve öğretimin her kademesinde, girişimcilik de dahil*

olmak üzere yaratıcılık ve inovasyonu geliştirmek" olarak belirlenmiştir.

"Yaratıcılığın gerçekleşmesi için birden fazla çoklu bileşenlerin bir araya gelmesi gerekmektedir" (Sternberg ve Lubart, 1999: 10). Ferrari ve diğ. (2009) çoklu bileşenler olarak; değerlendirme, kültür, müfredat, bireysel yetenekler, öğretme ve öğrenme formatı, öğretmenler, teknoloji ve araçlar olarak sekiz öneri sunmaktadır. Bu bağlamda yükseköğretim kurumları, yaratıcılığın ve inovasyonun gelişiminde en önemli ekosistemdir. Yükseköğretim varolan ve gelecekteki öğrenciler için uygun yeni yöntemleri benimser nitelikte olmalıdır. Yaratıcılığın geliştirilmesi, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerine sahiplenme yetkisine sahip olduğu yeni aktif bir öğretim biçimi gerektirir. Müfredat tasarımında öncelik, öğrencilerin bilişsel ve yaratıcı potansiyellerini geliştirmek olmalıdır. *"Bir müfredat; öğrencilerin bilgi alanlarının erişilebilir kılınması biçimidir. Nasıl bir gelecek istendiğini ve nasıl bir gelecek öngörüldüğünü ortaya koyarken toplumun vizyonunu ortaya koyar"*(Ferrari ve diğ., 2009: 23). Eğitimin her kademesinde, yükseköğretimde, özellikle iş dünyası ve ekonomiyi yakından ilgilendiren işletme lisans programlarında eğitim tasarımlarının nasıl bir gelecek istendiğiyle yakından ilgisi bulunmaktadır.

Türkiye'de işletmecilik eğitimi alanına yönelik yaratıcı düşünme ve inovasyon araştırmalarının sınırlı sayıda olması nedeniyle bu araştırmanın işletme lisans programları, program geliştirme ve stratejik planlama araştırmalarına veri sağlaması yönüyle önemli olacağı düşünülmektedir.

Yükseköğretim, temel olarak pratik eylemler için hazır olan yetkin girişimcilerin oluşumuna odaklanabilir. Yükseköğretim; uygun öğretim programları, uygun öğretim stili ve üniversite temelinde girişimcilik ortamı yaratma olarak üç ana bileşen içerebilir (Akhmetshin ve Kozachek, 2019). Araştırmada uygun öğretim programları için işletme lisans programları, öğretim stili için akademisyen görüşleri, üniversite temelinde stratejik planlama belgeleri sorgulanmıştır.

Türkiye'de işletme lisans programlarında, bu programların yer aldığı fakülte ve üniversitelerde yaratıcı düşünme ve inovasyon kavramlarının çeşitli değişkenler ile incelenmesi amaçlanan bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- i. Yükseköğretim kurumları stratejik planlama belgeleri sunuş metinleri, kurumsal temeller ve planların bileşenlerinde (vizyon, misyon, temel değerler, amaçlar, hedefler, faaliyetler, göstergeler) yaratıcılık ve inovasyon kavramlarına yer verme durumu nedir?
- ii. İşletme lisans programlarının yer aldığı fakültelerin amaçlarında, öğretim programlarının program tanımı ve çıktılarında yaratıcılık ve inovasyon kavramlarına yer verme durumu ne-

- dir?
- iii. İşletme lisans programlarında yer alan yaratıcılık ve inovasyon derslerinin tanımları (ders adı, yarıyılı, AKTS -Avrupa Kredi Transfer Sistemi- değeri ve seçmeli zorunlu durumu) nelerdir?
- iv. İşletme lisans programlarının bağlı bulunduğu fakültelerde akademisyenlerin yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimi ile ilgili görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Yükseköğretimde yaratıcı düşünme ve inovasyon kavramlarının çeşitli değişkenler ile analiz edilmesini ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma betimsel model özelliği taşımaktadır (Karasar, 2013). Araştırma, üniversitelerde yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitiminin var olan durumuna özgü ilgili akademisyenlerin görüşlerini içerdiğinden, stratejik planlama belgeleri, fakülte amaçları ve öğretim programları verilerine doküman incelemesi ile ulaşıldığından nitel araştırma özelliği taşımaktadır. “*Nitel araştırma sosyal olguları, bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır*” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak desenlenmiştir (Yin, 2011). “*Durum çalışması bir bireyi, kümeyi, programları, kurumları,*

kültürler ya da ulus devletleri inceleyebilir” (Patton, 2014: 447).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada yükseköğretimde yaratıcı düşünme ve inovasyon kavramlarının incelenmesi amaçlandığından çalışma grubu alt amaçlara göre çeşitlik göstermektedir. Birinci alt amaç için stratejik planlama evreni; 109 devlet ve 45 vakıf üniversitesi olarak belirlenmiştir. İkinci ve üçüncü alt amaç için öğretim programı evreni; 207 işletme programı (100 devlet üniversitesi ve 45 vakıf üniversitesi) ve programların yer aldığı 140 ayrı fakülte. Çalışma gruplarına kamuda stratejik yönetim web sayfası, YÖK (Yükseköğretim Kurulu) istatistik sayfası ve ilgili fakültelerin web sayfalarına internet erişimi ile ulaşılmıştır. Araştırmada stratejik planlama ve işletme lisans programları belgelerine ulaşma olanağı bulunmaktadır. Bu nedenle araştırma hedef evren araştırması olarak yürütülmüştür. “*Evren birimlerinin tümüne ulaşılabildiği durumlarda, örnekleme ihtiyaç duyulmaz*” (Büyüköztürk ve diğ., 2014: 81). Öğretim programı evreninde, programların devlet ve vakıf üniversitesi dağılımları Tablo 1 ile sunulmuştur.

Tablo 1’e göre öğretim programları evreninde yer alan işletme lisans programlarının 12 farklı program adıyla ve 3 farklı yabancı dilde yapıldığı anlaşılmıştır. Araş-

Tablo 1. İşletme Lisans Programlarının Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Aldıkları İsimlere Göre Dağılımları

Program Dağılımları	Üniversite		Dil		
	Devlet	Vakıf	Almanca	İngilizce	Türkçe
1. İşletme Bölümü (Türkçe)	116				116
		38			38
2. İşletme Bölümü Almanca	1		1		
3. İşletme Bölümü İngilizce	9			2	7
		14		14	
4. İşletme Enformatiği Almanca	1		1		
5. İşletme Enformatiği		2			2
6. İşletme Mühendisliği	1				1
7. Uluslararası İşletme Yönetimi		1	1		
8. Uluslararası İşletmecilik	1				1
		1			1
9. Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret	2				2
		3			3
10. Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik	5			1	4
		6		1	5
11. İşletme (Uluslararası Ortak Programlar)	3			3	
		2		2	
12. İşletme Yönetimi (Uluslararası Ortak Programlar	1			1	
Toplam	140	67	3	24	180
		207		207	

Tablo 2. Akademisyenlerin Dağılımları

Akademisyen Dağılımı	Prof. Dr.	Doç. Dr.	Dr.	Ars. Gör.	Toplam
Devlet Üniversitesi	8	3	13	1	25
Vakıf Üniversitesi		1	4		5
Toplam	8	4	17	1	30

tırma sürecinde var olduğu anlaşılan uluslararası ortak programlar çalışma grubuna ayrıca eklenmiştir. Turizm işletmeciliği, sağlık işletmeciliği vb. işletmecilik bölümleri, özel alanlara özgü olmaları nedeni ile araştırma dışındadır.

Dördüncü alt amaç için akademisyen görüşlerinin belirlendiği anket Türkiye’de işletme lisans programlarının yer aldığı fakültelerde görevli bulunan akademisyen evreninde, ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenen 200 akademisyene gönderilmiş ve 30 akademisyenden dönüş yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda yer alan akademisyenlerin dağılımı Tablo 2 ile sunulmuştur.

2.3. Veri Toplama Kaynakları, Yöntemleri, Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırma verilerine birinci alt amaç için stratejik planlama belgeleri, ikinci ve üçüncü alt amaç için öğretim programları, fakültelerin web sayfaları ve dördüncü alt amaç için akademisyen görüşleri kaynak oluşturmaktadır.

Araştırma, ilgili veri kaynaklarında birinci, ikinci, ve üçüncü alt amaç için doküman incelemesi yapılarak doküman incelemesi veri toplama yöntemi ile toplanmıştır. “Doküman incelemesi, hedeflenen olgu ya da olgular ile ilgili yazılı materyalin incelenmesini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217).

Veriler alt amaçlara uygun olarak stratejik planlama belgeleri ve öğretim programları verilerinin işlenmesi amacıyla hazırlanan Doküman Analizi Formlarına ve akademisyenlerin yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan Anket Formuna işlenmiştir.

Stratejik planlama verileri, stratejik planlama belgelerinde ilgili bileşenlerde (sunuş metinleri, vizyon, misyon, temel değerler, amaçlar, hedefler, faaliyetler, göstergeler) ayrıntılı inceleme yapılarak elde edilmiştir. Araştırmada; stratejik planlama belgelerinde akışların aynı olduğu, veri setinin, kurumsal temeller ve planlar olarak sınıflandırıldığı ve bu ayrımın her üniversite tarafından kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Programların bağlı oldukları fakülte amaçları ile ilgili inceleme, fakültelerin web siteleri üzerinden yapılmıştır. Fakülte amacına doğrudan erişimin olmadığı durumlarda, fakülte giriş (tanıtım, fakülte hakkında vb.) sayfalarında ve üst yönetici sunuşlarında amaç tümceleri aranmıştır. Fakülte amacıyla ilgili olarak; fakülte misyon ve temel değerleri de incelenmiştir. Doküman incelemesi ile program tanımı, program çıktısı ve ilgili dersin tanımlayıcı özellikleri (ders adı, ders yarıyılı, ders AKTS bilgisi ve ilgili dersin zorunlu ya da seçmeli olma durumu) verilerine ulaşılmıştır. Eğitim Öğretim Bilgi Sistemlerine erişim olmaması durumunda ya da verinin doğrulanması amacıyla ilgili bölümlerin web sayfalarında da inceleme yapılmıştır.

Üniversitelerin eğitim öğretim bilgi sistemi için Bilgi Paketi, Bologna Bilgi Paketi, Eğitim Bilgi Sistemi, Eğitim Öğretim Bilgi Sistemi, Ders Kataloğu, AKTS Kataloğu vb. adlandırmalar kullandıkları; program çıktısı için Öğrenme Çıktısı, Program Yeterliliği, Program Kazanımları, Öğrenme Kazanımları gibi ayrı kullanımlara yer verdiği anlaşılmıştır. Araştırma veri setinin toplandığı sayfalarda, biçim ve içerik olarak belli bir standardın olmadığı ve gerekli içeriğin her zaman tamlık, bütünlük sunmadığı anlaşılmaktadır.

Dördüncü alt amaç için akademisyen görüşleri; kapalı uçlu dört ve açık uçlu 21 sorudan oluşan Yaratıcı Düşünme Becerisi ve İnovasyon Anketi ile toplanmıştır. Anket, araştırmacılar tarafından hazırlanmış ve elektronik ortamda toplanmıştır. “Nitel araştırmada, birden fazla, en az iki kanıt kaynağı üzerinde farklı veri kaynakları ve yöntemleri kullanılarak yakınsama ve doğrulamanın aranması beklenir” (Bowen, 2009: 28). Bu nedenle, stratejik planlama belgeleri, öğretim programları belgeleri ve akademisyen görüşleri bir arada kullanılmıştır.

Akademisyenlerden (i) yaratıcılık/inovasyon kavramlarını ve (ii) dört yıllık eğitimi tanımlamaları (yarıyıl, AKTS, seçmeli/zorunlu) istenmiştir. (iii) Yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimini ders ve ders dışı üniversite koşullarında geliştiren ve engelleyen durumlar ile (iv) bu eğitimin gerekliliği ve yeterliliği ile ilgili görüş alınmıştır. (v) Akademisyenlerin kendi üniversitelerinin eğitimlerini değerlendirmeleri istenmiştir. Akademisyenlerin ankette yer alan açık uçlu farklı sorulara “bilmiyorum” gibi tek sözcükten oluşan yanıtlar verdikleri anlaşılmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada birinci, ikinci ve üçüncü alt amaç için doküman incelemesi ile toplanan veriler, doküman analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. “Doküman analizi hem bir veri toplama hem de bir analiz yöntemi olarak kullanılabilir” (O’Leary, 2013: 177). Doküman incelemesinde verilerin nitelik olarak kavranması, anlamlandırılması ve nicelik olarak değerlendirilmesi belli kurallar içerisinde ve işlem basamakları ile gerçekleşmiştir. Dokümanlar Bailey’e (1982) göre dört aşamada analiz edilebilir (aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2013).

- 1) Örneklem Alımı: Araştırma, hedef evren araştırması olduğundan veri analizinde örneklem aranmamıştır.
- 2) Kümelendirme (Gruplama): Araştırma dokümanları alt amaçlara ve bulgulara göre ayrı ayrı kümelendirilmiştir. Alt amaçlara uygun olarak; stratejik planlama belgeleri (vizyon misyon vd.), fakülte amacı ve öğretim programlarında (program tanımı, program çıktısı, ders adı vd.) kümelendirirken bulgulara göre beş ayrı kümelendirme bulunmaktadır.
 - a) Doküman Yok -/: Bu küme araştırmanın ilgili veri kaynaklarına ulaşılamayan, doküman incelemesinin yapılamadığı kümeyi göstermektedir. İncelemeye alınan her doküman başlığı (fakülte

- amacı, program tanımı vd.) ya da her bir bileşen (vizyon, misyon vd.) için doküman yok sayısı farklı değerde olduğundan araştırmada bu küme değerlerine de yer verilmiştir.
- Veri yok/Veri sıfır /0/: Araştırmanın veri kaynaklarında yapılan doküman incelemesinde analiz birimlerin hiçbiri yoktur. Bu nedenle veri yok/veri sıfır kümelenmesi ayrı nicelik değerindedir.
 - Yaratıcılık ve Yenilik: Kavramlarının birlikte kullanıldığı kümedir. Sayısallaşmada bu kümede yer alan değerler yaratıcılık ve inovasyon kümelerine ayrı ayrı eklenmiştir.
 - İnovasyon: İnovasyon kavramının kullanıldığı kümedir.
 - Yaratıcılık: Yaratıcılık kavramının kullanıldığı kümedir.
- Analiz birim: Araştırma için analiz birimi sözcük olarak belirlenmiştir. “Bir dokümandaki en basit ve en küçük birim sözcüklerdir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 229). Araştırma için seçilen sözcükler Türkçe ve İngilizce yazılışları ile (inovasyon/innovation–yaratıcı/creative) belirlenmiş ve aranmıştır. İnovasyon sözcüğünün yanında, sözcüğün Türkçe karşılıkları olan yenilikçilik, yenilik ve yenileşim sözcükleri için (yeni-) birim olarak aranmıştır.
 - Sayıllaştırma: Doküman yok veri kümesi dışında kalan dört küme ile oluşturulmuştur. Sayıllaştırılan bulgular kavramların (yaratıcılık, inovasyon) kullanım sıklığını göstermektedir. Stratejik planlama belgeleri ayrıca planlama yılına göre de kümelenmiştir. Analiz birimlerinin sayısallaşması kullanım sıklığı ve yüzde dağılımı ile ifade edilmiştir.

Araştırmada dördüncü alt amaç için Yaratıcı Düşünme Becerisi ve İnovasyon Anketi ile toplanan akademisyen görüşlerinde; nicel veriler betimsel istatistik (f ve %), nitel veriler içerik analizi yöntemleri ile analiz edilmiştir. “İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaştırmaktır”(Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259). Anket yanıtları içerik analizi işlem basamakları ile gerçekleşmiştir. Veriler sırasıyla (i) kodlanmış, (ii) temalandırılmış, (iii) kodlar ve temalar düzenlenmiş, (iv) bulgular tanımlanıp yorumlanmıştır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Amabile’in (1997) yaratıcı düşünme becerisi ve yaratıcılık arasında ortaya koyduğu ilişki nedeni ile ankette yaratıcılık kavramı tanım olarak sorulurken, eğitim sürecinde yaratıcı düşünme sorgulaması yapılmıştır.

2.5. Geçerlilik ve Güvenirlik

Geçerli bir araştırma, verileri özenli bir şekilde toplayan ve yorumlayan, böylelikle de sonuçları incelenen gerçek durumu tam anlamıyla yansıtan araştırmadır (Yin, 2011). Araştırmada veri kaynaklarının birden fazla olması nedeni ile zengin veri kullanılmıştır. Araştırmada bulgular devlet ve vakıf üniversitesi olarak karşılaştırılmalı olarak sağlanmış ayrıca sayısal değerler kullanım sıklığı ve yüzde değerleri ile verilmiştir. Hazırlanan Doküman Analizi Formları başka araştırmacıların da ulaşmasına, incelemesine olanak verecek şekilde ayrıntılı kayıt altına alınmıştır. Böylece araştırmanın iç güvenilirliğine katkı sağlanmıştır. Araştırmanın dış güvenilirliğini artırmak için, doküman analizi ile ulaşılan verilerin analiz aşamaları ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

Akademisyenlerin görüşlerine özgü anket bulguları yarı istatistik olarak kapalı uçlu soruların analizinde n; açık

Tablo 3. Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Stratejik Planlama Belgelerinde Kümelenme

KÜMELENME	Sunuş Metinleri		KURUMSAL TEMELLER						KURUMSAL PLANLAR							
			Miyon		Vizyon		Değerler		Amaçlar		Hedefler		Stratejiler		Göstergeler	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Doküman Yok /-	38	25	38	25	38	25	38	25	38	25	38	25	38	25	38	25
Veri Yok /Sıfır /0/	76	49	81	53	87	56	41	27	93	60	84	54	80	52	106	68
Yaratıcılık/İnovasyon	6	4	4	3	3	2	26	17	3	2	6	4	6	4	0	0
İnovasyon	28	18	20	12	24	16	45	29	19	12	25	16	28	18	9	6
Yaratıcılık	6	4	11	7	2	1	4	2	1	1	1	1	2	1	1	1
Kümelenen Üni. Sayısı	154	100	154	100	154	100	154	100	154	100	154	100	154	100	154	100
Sayıllaştırılan Üni.Sayısı	116	100	116	100	116	100	116	100	116	100	116	100	116	100	116	100

Tablo 4. Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Stratejik Planlama Belgelerinde Yaratıcılık (Yr) İnovasyon (İn)

SAYISALLAŞMA	Üniversite/ n	Sunuş Metinleri/n		KURUMSAL TEMELLER / n						KURUMSAL PLANLAR / n							
				Miyon		Vizyon		Değerler		Amaçlar		Hedefler		Strateji		Gösterge	
		Yr	İn	Yr	İn	Yr	İn	Yr	İn	Yr	İn	Yr	İn	Yr	İn	Yr	İn
Planlama Yılı	Devlet	Vakıf															
2012-2016	4	2	3	2	0	0	1	1	2	0	3	2	2	3	2	0	0
2013-2017	33	1	5	3	7	1	5	7	22	0	4	3	8	0	12	0	1
2014-2018	31	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2015-2019	18	2	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2016-2020	7	18	4	7	1	3	2	5	10	3	4	1	6	3	2	1	0
2017-2021	9	6	2	6	2	5	0	2	3	3	3	8	0	8	3	12	0
Toplam / n	102	14	15	49	16	26	7	31	30	71	9	35	9	51	14	59	1
Toplam / %			13	42	14	22	6	27	26	61	8	30	8	44	12	51	1

uçlu sorunun analizinde ise f değerleri ile yorumlanmış anketin daha net ve kolay anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir (Maxwell, 2009). Anketin iç güvenilirliğini desteklemek için kodlar ve temalar iki araştırmacı tarafından önce bağımsız olarak belirlenmesinin ardından araştırmacılar bir araya gelerek temalara son şeklini vermiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Türkiye’de işletme lisans programlarında, bu programların yer aldığı fakülte ve üniversitelerde yaratıcı düşünme ve inovasyon kavramlarına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

3.1. Yükseköğretim Kurumları Stratejik Planlama Belgeleri Sunuş Metinleri, Kurumsal Temeller ve Planların Bileşenlerinde Yaratıcılık ve İnovasyon Kavramlarının Kullanımları

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının yaratıcılık ve inovasyon kavramlarına özgü durumları stratejik planlama belgelerinde yer alan sunuş metinlerinde, kurumsal temeller ve planların bileşenlerinde kavramların kullanılması açısından incelenmiştir. Bu belgelerde yer alan yaratıcılık ve inovasyon kavramları kullanımlarına göre üniversite sayıları kümelenmiştir. Yapılan inceleme so-

nucunda elde edilen verilerin analizi aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3 ile gösterilen ‘Doküman Yok’ kümesine göre yedi devlet, 31 vakıf üniversitesinin stratejik planlama belgesine ulaşılamadığı için doküman incelemesi yapılamamıştır. Bu nedenle tüm bileşenlerde ‘Doküman Yok’ kümesi aynı değerdedir (n=38, %25). ‘Veri Yok/Sıfır’ kümelenmesine göre incelenen stratejik planlama bileşenlerinin tümünde yaratıcılık ve inovasyon kavramları kullanılmamıştır. Kümede en yüksek bulgu göstergeler bileşenindedir (n=106, %68). Yaratıcılık/inovasyon kümelenmesine göre yükseköğretim kurumları en çok, değerler bileşeninde yaratıcılık ve inovasyon kavramlarını bir arada kullanmıştır (n=26,%17). Stratejik planlama bileşenlerinin tümünde inovasyon kavramı yaratıcılık kavramından fazla kullanılmıştır. Stratejik planlama belgelerinin kurumsal temel ve plan bileşenlerinde yaratıcılık ve inovasyon kavramlarının kullanımlarından oluşan kümelenme sayısallaştırılmış elde edilen verilerin analizi aşağıda sunulmuştur.

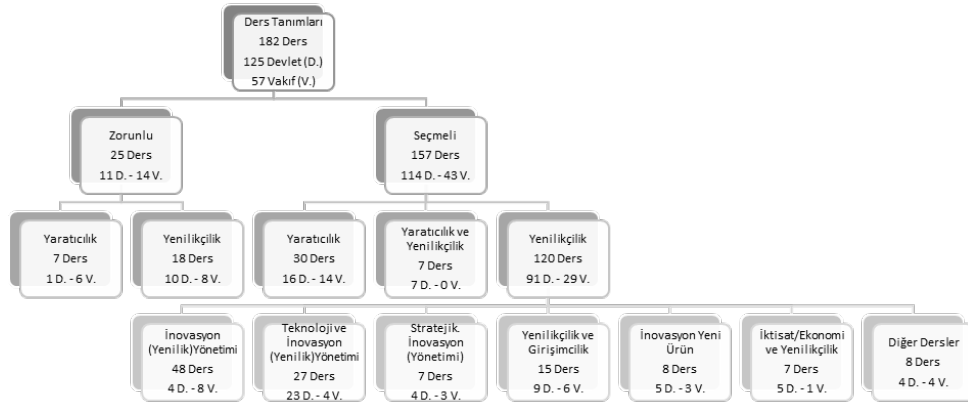
Tablo 4’e göre stratejik planlama belgeleri bileşenlerinde inovasyon kavramının kullanımı yaratıcılık kavramı kullanımından fazladır. Sayısallaşmada en yüksek bulgu

Tablo 5. Fakülte Amaçları, Program Tanımı ve Çıktılarında Kümelenme

KÜMELENME	Fakülte Amacı		Program Tanımı		Program Çıktısı	
	Fakülte Sayı/n	%	Program Sayı/n	%	Program Sayı/n	%
Doküman Yok /-/	21	13	36	17	28	14
Veri Yok /Sıfır /0/	79	49	118	57	65	31
Yaratıcılık/İnovasyon	12	8	7	3	26	12
İnovasyon	34	21	34	17	68	33
Yaratıcılık	15	9	12	6	20	10
Kümelenen Fak.-Prog.	161	100	207	100	207	100
Sayısallaşan Fak.-Prog.	140	100	171	100	179	100

Tablo 6. Fakülte Amaçları, Program Tanımı ve Çıktılarında Yaratıcılık (Yr) İnovasyon (İn)

SAYISALLAŞMA	Devlet Vakıf	Fakülte Amacı/n		Program Tanımı/n		Program Çıktısı/n		Program Çıktı Sayısı/n
		Yr	İn	Yr	İn	Yr	İn	
1 İşletme Bölümü (Türkçe)	D	21	41	9	24	23	58	70
	V	8	7	6	10	15	20	27
2 İşletme Bölümü Almanca	D	0	1	0	0	0	0	0
	V	2	2	0	0	1	3	15
3 İşletme Bölümü İngilizce	D	2	2	0	0	1	3	15
	V	4	4	1	4	5	11	15
4 İşletme Enformatiği Almanca	D	0	1	0	0	0	0	0
5 İşletme Enformatiği	V	0	0	1	0	2	3	3
6 İşletme Mühendisliği	D	0	0	0	1	0	1	1
7 Uluslararası İşletme Yönetimi	D	1	0	0	1	1	0	1
	V	1	0	0	1	1	0	1
8 Uluslararası İşletmecilik	D	0	0	0	0	0	1	2
	V	0	0	0	0	1	0	2
9 Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret	D	0	0	0	0	1	1	3
	V	2	1	0	0	1	1	3
10 Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik	D	1	0	0	2	0	2	5
	V	1	2	0	1	0	3	5
11 İşletme (Uluslararası Ortak Programlar)	D	0	0	1	1	1	2	4
	V	0	0	1	1	2	1	4
12 İşletme Yönetimi (Uluslararası Ortak Programlar)	D	1	0	0	0	0	0	0
Toplam / n		41	59	19	45	53	107	131
Toplam / %		29	42	11	26	30	60	73

Şekil 1. Ders Adlarında Kümelene ve Sayısallaşma

değerler bileşeninde ve inovasyon (n=71, %61) kavramında; en düşük bulgu göstergeler bileşeninde ve yaratıcılık (n=1, %0) kavramındadır. Buna göre; stratejik planlarda kavramların doğrusal olmayan kullanım değerlerinde yaşanacak değişim üniversitelerin inovasyon üretimindeki yerini değiştirebilir. *Misyon ve vizyon ifadeleri kağıt üzerinde kalabileceği gibi bireylerin, kurumların ve toplumların geleceğini kökten değiştirip şekillendirme gücüne de sahiptir* (Özmen ve diğ., 2013: 37). Üniversitelerin stratejik planlamalarında somut ve yüksek göstergelere ulaşması kurumsal temellerin gerçekleşmesi ile orantılı görülebilir. Yükseköğretim politikalarını geliştirenlerin kurumsal liderlerin yükseköğretim işbirliği ve koordinasyonu kritik öneme sahiptir (Xiong ve Mok, 2020).

3.2. İşletme Lisans Programlarının Yer Aldığı Fakültelerin Amaçlarında, Öğretim Programlarının Program Tanımı ve Çıktılarında Yaratıcılık ve İnovasyon Kavramlarının Kullanımları

Yükseköğretim kurumlarının yaratıcılık ve inovasyon kavramlarına özgü durumları fakülte ve program düzeyinde incelenmiştir. İşletme lisans programlarının yer aldığı fakültelerin amaçlarında; bu programların program tanımı ve program çıktılarında yaratıcılık ve inovasyon kavramlarının kullanılma durumlarına göre kümeleneştir. Yapılan inceleme sonucunda elde edilen verilerin analizi aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5 ile gösterilen 'Doküman Yok' kümeleneşine göre 161 fakülteden 21 (%13) fakültenin amacına ulaşamamış, doküman incelemesi kalan fakülte sayısı ile gerçekleştirilmiştir (n=140, %100). 'Veri Yok/Sıfır' kümeleneşine göre incelenen 140 ayrı fakülteden 79'u (%49) yaratıcılık ve inovasyon kavramları kullanmamıştır. Bir işletme fakültesinin misyonu öğrencileri kapsamlı inovatif ve ilgi çekici bir ortamda eğitmektir (Pittenger ve diğ., 2020). Üniversitelerin stratejik planlamada gösterilen kurumsal temellerin fakültelerde de benimsenmesi, eğitim öğretimde eş yapılanmaya neden olup kurumsal kültürü güçlendirebilir. Kurumsal değerler üniversitelerde yaşamın nasıl olduğuna ilişkin önemli bir veri sunmaktadır (Fidel ve Dönmez, 2020). Bu doğrultuda üni-

versitelerin, yaratıcılık ve inovasyonu misyon edindikleri Tablo 4 ile gösterilmektedir. Fakültelerin de yaratıcılık ve inovasyonu ayrıca misyon edinmesi fakülte ekosistemini olumlu yönde etkileyecektir.

Tablo 5 ile gösterilen 'Doküman Yok' kümeleneşine göre 207 işletme programından 36 işletme programının program tanımı bilgisine ve 28 işletme programının program çıktı bilgisine ulaşamamıştır. Doküman incelemesi kalan program tanımı (n=171, %100) ve program çıktısı (n=179, %100) ile gerçekleştirilmiştir. 'Veri Yok/Sıfır' kümesine göre 118 işletme programının program tanımı ve 65 işletme programının program çıktısında yaratıcılık ve inovasyon kavramları kullanılmamıştır. Fakültelerin amaçları, işletme lisans programlarının program tanımı ve program çıktılarında yaratıcılık ve inovasyon kavramlarının kullanımlarında oluşan kümeleneş sayısallaştırılmış elde edilen verilerin analizi aşağıda sunulmuştur.

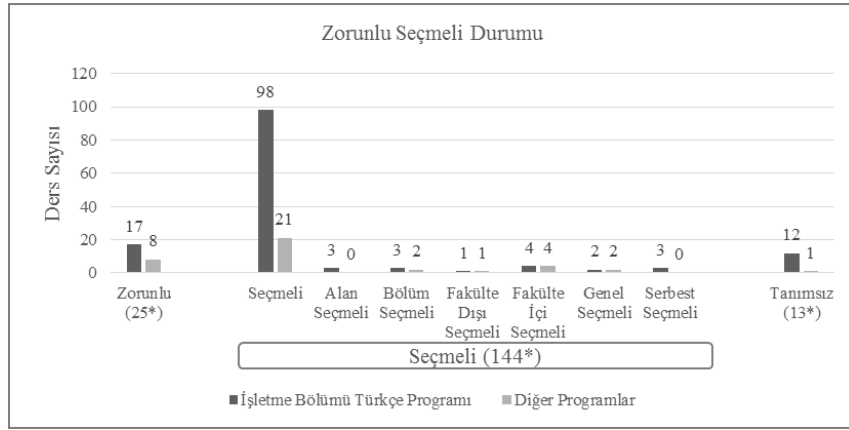
Tablo 6'ya göre fakülte amacı, program tanımı ve program çıktılarında yaratıcılık ve inovasyon kavramlarının kullanımı her lisans programında farklılıklar göstermektedir ve toplamda inovasyonun kullanımı yaratıcılığın kullanımından fazladır. Kavramlar yüksek oranla program çıktılarında, düşük oranla program tanımlarında kullanılmaktadır. Bu durum kavramların program tanımlarında yer almamasına karşın program çıktılarında var olduğunu göstermektedir.

Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde program çıktısı değerlerinin (yaratıcılık %26 ve inovasyon %60) program tanımı değerlerinden (yaratıcılık %11 ve inovasyon %30) yüksek olması öğrenme sürecinde akademisyenden ve öğrenciden beklenen başarı düzeyi ile ilişkilendirilebilir, bu başarının yüksek düzeyde olması yaratıcı düşünme ve inovasyon derslerinin uygulamalı olarak yapılmasıdır. "Öğrencilerin öğrenme sürecine, pratik katılımı öğrenme çıktılarını etkiler ve akademik başarısını artırır." (Leal-Rodriguez, ve Albort, 2019: 99) Ders tanımları uygulamaya yönelik eğitimin nitelik ve niceliğini de ortaya koymaktadır.

Araştırmada kavramların kullanıldığı program çık-

Şekil 2. Ders Adlarında İşletme Bölümü Türkçe Programı ve Diğer Programların Karşılaştırması

Şekil 3. Derslerin Zorunlu/Seçmeli Durumunda Kümelenme ve Sayısallaşma (*Ders toplam sayıları)

ti sayısının (Tablo 6, n=131) program sayısına (Tablo 5, n=179) oranı (%73) ayrıca belirlenmiştir.

3.3. İşletme Lisans Programlarında Görülen Yaratıcılık ve İnovasyon Derslerinin Tanımlayıcı Özellikleri

Araştırmada işletme lisans programlarında görülen dersler tanımlayıcı özellik olarak; adlarına, zorunlu/seçmeli olma durumuna, AKTS ve yarıyıl durumuna göre kümelenmiş ve sayısallaştırılmıştır. Ders tanımlarında çalışma grubunun büyüklüğü nedeniyle; işletme bölümü Türkçe programı ve diğer 11 program karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

3.3.1. Derslerin Adlarına Göre Tanımlayıcı Özellikleri

Türkiye’de 207 işletme programında, ders adlarında yaratıcılık ve inovasyon (yenilik,yenilikçilik) kavramlarının geçtiği 182 ders tanımlanmıştır. Kümelenme ve sayısallaştırmanın okunabilmesi için dersler, ders adlarında yaratıcılık yenilikçilik kullanımına; zorunlu/seçmeli olma durumuna ve devlet/vakıf üniversitesi olma durumuna göre ayrı ayrı kümelenmiştir. Kümelenme ve sayısallaştırma Şekil 1 ile sunulmuştur.

Şekil 1’e göre zorunlu/seçmeli olma durumunda seçmeli derslerin (n=157) zorunlu derslere (n=25) oranla daha fazla olduğu görülmektedir ve devlet üniversitesi dersleri (n=11, n=114) vakıf üniversitesi derslerinden (n=14, n=43) fazladır. Derslerde, inovasyon dersleri (n=18, n=120) ya-

raticılık derslerinden (n=7 ve n=30) fazladır. Seçmeli derslerde, ders adında yaratıcılık ve yenilikçiliğin kullanıldığı dersler de (n=7) tanımlanmıştır. Ders adlarına göre yapılan kümelenmede seçmeli derslerde yer alan ancak zorunlu seçmeli bilgisine ulaşılamayan 13 ders tanımlanmıştır. Bu dersler Girişimcilik (dört ders), İnovasyon/Yenilik Yönetimi (yedi ders), Stratejik Pazarlama ve İnovasyon, Bilgi ve İnovasyon Ekonomisi dersleridir.

Araştırma İşletme bölümü Türkçe programı ve diğer 11 program karşılaştırmasında seçmeli yaratıcılık ve yenilikçilik olarak adlandırılan derslerin ve ders adlarında iktisat/ekonomi bulunan ders kümelerinin yalnızca işletme bölümü Türkçe programlarında bulunduğunu ortaya koymuştur. Ders adlarının karşılaştırması Şekil 2 ile sunulmuştur.

Araştırmada ders adlarının yanlış yazımlarının olduğu, (inovasyon, inoavasyon, invasyon, yeniilk) ya da ders adlarının yazımında farklılıklar (Yenilikyönetimi, Yenilik Yönetimi) gösterdiği anlaşılmıştır. Yabancı dilde eğitim veren lisans programlarında ders adlarının Türkçe, Türkçe programlarda ders adlarının İngilizce olarak gösterildiği durumlar da söz konusudur.

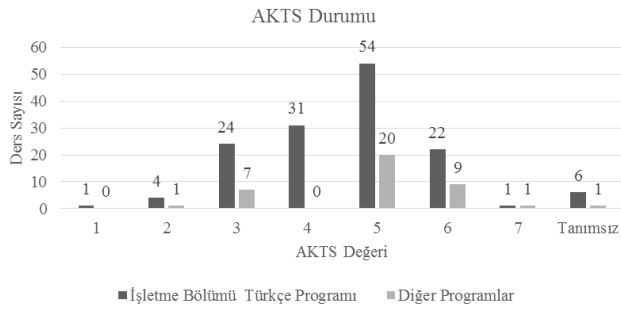
3.3.2. Derslerin Zorunlu Seçmeli Durumuna Göre Tanımlayıcı Özellikleri

İşletme bölümü Türkçe programında 143 dersin 12 der-

sinde zorunlu seçmeli bilgisine ulaşamamıştır. Kalan 131 ders sekiz ayrı kümelenme göstermiştir. Diğer lisans programlarında tanımlı 39 dersin bir dersinde zorunlu seçmeli bilgisine ulaşamamıştır. Kalan 38 ders altı ayrı kümelenme göstermiştir. Tüm derslerde zorunlu (n=25) ve seçmeli (n=144) ders adıyla kümelenen dersler bulunmaktadır. Derslerin zorunlu seçmeli olma durumu Şekil 3'te sunulmuştur.

3.3.3. Derslerin AKTS Durumuna Göre Tanımlayıcı Özellikleri

İşletme bölümü Türkçe programında 143 dersin altı dersinde AKTS bilgisine ulaşamamıştır. Kalan 137 ders yedi ayrı kümelenme göstermiştir. Diğer lisans programlarında tanımlı 39 dersin bir dersinde AKTS bilgisine ulaşamamıştır. Kalan 38 ders beş ayrı kümelenme göstermiştir. Tüm derslerde AKTS kümelenmeleri yedi ayrı dizilim göstermektedir. AKTS değerinde en fazla kümelenmenin beş AKTS değerinde 74 olduğu görülmektedir. AKTS Durumu Şekil 4'te gösterilmiştir.

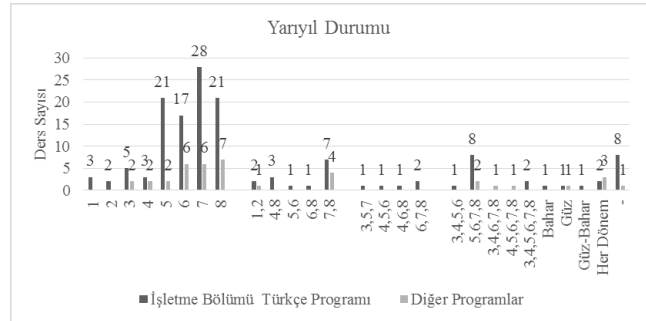

Şekil 4. Derslerin AKTS Durumunda Kümelenme ve Sayısallaştırma

3.3.4. Derslerin Yarıyıl Durumuna Göre Tanımlayıcı Özellikleri

İşletme bölümü Türkçe programında 143 dersin sekiz dersinde yarıyıl bilgisine ulaşamamıştır. Kalan 135 ders, 24 ayrı yarıyıl dizilimi göstermiştir. Diğer lisans programlarında 39 dersten bir dersin yarıyıl bilgisine

ulaşamamıştır. Kalan 38 ders 13 ayrı yarıyıl dizilimi göstermiştir. Tüm derslerde yarıyıl kümelenmeleri 27 ayrı dizilim göstermektedir. Yarıyıl kümelenmesinde beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci yarıyıl ve bu yarıyılların bir arada dizilim gösterdiği diğer kümeler yoğunluk göstermektedir. Derslerin yarıyıl durumu Şekil 5 ile gösterilmektedir.

Şekil 5. Derslerin Yarıyıl Durumunda Kümelenme ve Sayısallaştırma

3.4. İşletme Lisans Programlarının Yer Aldığı Fakültelerde Akademisyenlerin Yaratıcı Düşünme ve İnovasyon Eğitimi ile İlgili Görüşleri

Araştırma için hazırlanan anket, çalışma grubunda belirtilen 30 akademisyen ile gerçekleştirilmiştir. Yanıtlar üniversite türüne göre devlet (DT), vakıf (VF) üniversitesi olma durumuna ve katılım sırasına göre numaralanarak kodlanmış; kodlardan elde edilen temalar ile birlikte yaratıcı düşünme ve inovasyon için ayrı ayrı ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Akademisyenlere sorulan 25 soru beş başlık altında toplanmış ve yanıtlarından örnekler ile sunulmuştur.

3.4.1. Akademisyenlerin Yaratıcılık ve İnovasyon Kavramlarını Tanımlaması

Akademisyenlerin yaratıcılık ve inovasyon kavramlarına ilişkin görüşleri Tablo 7 ile sunulmuştur.

Tablo 7' de görüldüğü gibi yaratıcılık tanımı 25, inovasyon

Tablo 7. Yaratıcılık ve İnovasyon Tanımlamaları

Yaratıcılık ve İnovasyonu Nasıl Tanımlarsınız?			
Temalar	Kodlar	Yaratıcılık fi	İnovasyon fi
Akılcılık	Akılcılık	4	0
Farklılık	Farklı düşünme	6	0
Yenilik ve Farklılık	Farklı, yeni bir ürün ortaya koyma	3	0
Yenilik	Yeni bir şey yapma	7	8
Özgünlük	Düşünülmemiş bir şey yapma	5	5
Yaratıcılık	Yaratıcılığın ticarileştirilmesi	0	4
İşlevsellik	Düşük maliyetli işlevsel yenilik yapma	0	5
Ticarileşme	Ticarileştirilmiş yenilik yapma	0	8
Toplam		25	30

Tablo 8. Eğitimin Gerekliliği ve Yeterliliği

Eğitimin Gerekliliği				Mezunların Bilgi ve Pratiği			
Akademisyen Görüşleri (n)	Evet	Hayır	Toplam	Akademisyen Görüşleri (n)	Yeterli	Yetersiz	Toplam
Yaratıcı Düşünme	29	0	29	Yaratıcı Düşünme	1	27	28
İnovasyon	29	0	29	İnovasyon	0	28	28

yon tanımı 30 akademisyen tarafından yanıtlanmıştır. Yenilik ve Özgünlük, inovasyon ve yaratıcılık için tanımlamada kullanılan eş temalardır. Yenilik (ft=7,%28; ft=8,%27) ve Özgünlük (ft=5, %20; ft=5,%17) kavramları anlamsal yakınlıkları ile icat/buluş ya da ilklik/teklilik kavramına göndermektedir. İnovasyon için tanımlı temalardan biri yaratıcılıktır (ft=4,%13). Ortak temaların varlığı ve kavramların birbirleri ile açıklanmasının ankette ardıl sorular olmasının neden olduğu düşünülebilir; ancak inovasyon disiplinlerarası görünümde sosyoloji, girişimcilik gibi alanlarda yaratıcılığın diğer bir adı olarak karşımıza çıkmaktadır (Craft, 2001; Ayob ve diğ., 2013).

3.4.2. Akademisyenlerin Yaratıcı Düşünme/İnovasyon Eğitiminin Gerekliliği ve Yeterliliği Konusunda Görüşleri

Akademisyenlerin yaratıcı düşünme becerisinin ve inovasyonun, işletme eğitiminde gerekliği ve alan mezunlarda bilgi ve pratiğin yeterliliğine ilişkin görüşleri Tablo 8 ile sunulmuştur.

Tablo 8'e göre akademisyenlerin tamamına göre işletme eğitiminde yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimi gereklidir (n=29, %100). Akademisyenlerin çoğu için (n=28, %96; n=28, %100) alan mezunlarının eğitiminde yaratıcı düşünme becerisi ve inovasyon eğitimi yetersizdir. Akademisyenlerin eğitimin gereklik nedenleri ve bilgi ve

pratiğin arttırılmasına yönelik yanıtları Tablo 9 ile sunulmuştur.

Tablo 9 da görüldüğü gibi rekabet teması, inovasyonda en yüksek (ft=11, %41) sonucu verirken yaratıcı düşünme için rekabetin değişim ile birlikte kullanıldığı (ft=7, %27) görülmektedir. "Değişime uyum sağlama ve dünya düzenini anlama noktasında, hayatta kalabilme ve rekabetle başa çıkmada yaratıcı ve stratejik düşünme becerilerinin işletmeler açısından önemi her geçen gün artmaktadır." (DT-5) Mezunların bilgi ve pratiğini yetersiz bulan akademisyenlerin bu yetersizliği neden olarak gösterdikleri yanıtlar analiz edildiğinde değişmesi gereken durumlar (fkt=15,%58) ve yetersiz olarak bulunan durumlar (fkt=10,%38) olduğu görülmüştür. Yükseköğretim kurumları mezunların yüksek öğrenim başlangıcından itibaren yeni bir işgücü piyasasına hazırlanması için daha derin ve bütüncül yaklaşımlar benimsemeleri gerekmektedir (Monteiro ve diğ., 2020). Kuruluşlar rekabet avantajı oluşturmak ve sürdürmek adına stratejilerini inovatif olarak sağlamalıdır. İnovasyonun bilginin varlığına gereksinimi vardır, başarılı bir inovasyon kapsamında çok sayıda bilgiyi barındırır (Du Plessis, 2007). Müfredat, eğitim kalitesi ve ezberci eğitim ve uygulama azlığı/gerekliliği yanıtlarda belirlenen eş temalardır. Türkiye'de bilgi ve pratiğin arttırılmasında akademisyenler müfredatın güncellenmesi yönünde görüş bildirmektedir (ft=6,

Tablo 9. Eğitim Gerekliliğinin Nedenleri

Gereklik Nedenleri	Ana Temalar	Temalar	Kodlar	Yaratıcı Düşünme Eğitimi ft	f/t	İnovasyon Eğitimi ft	f/t
	Değişiklikler	Farklı Düşünme	Farklı düşünme	Farklı düşünme	3		0
Çağın Gereği		Bilgi çağının gereği		5		0	
İlerlemek		Çalıştığı yeri ileri taşıma		5	26	0	0
Değişim ve Yenilik		Değişen yeni koşullar		6		0	
Değişim ve Rekabet		Rekabetçi, değişen koşullar		7		0	
Rekabet		Rekabet üstünlüğü sağlama		0		11	
Etkin Olma		Verimliliğe dayalı işletme		0	0	8	26
İşletme		İşletme faydasına kullanma		0		7	
		Toplam		26	26	26	26
Bilgi ve Pratiğin Arttırılması		Kısa Yanıtlar	Fikrim Yok	Fikrim yok	1		1
	Müfredat	Ders içeriklerini güncelleme		6		2	
	Eğitim Kalitesi	Program sayısını azaltma		4		1	
	Değişiklikler	Ezberci Eğitim	Ezberci eğitimde değişim	5	15	0	18
	Var olan durum	Eğitim için ön koşullar sağlama		0		7	
	Destek/ Teşvik	Üniversite sanayi işbirliği destekleme		0		8	
	Öğretim Yöntemleri	Uygulama Azlığı/Gereği	Uygulamaya dayalı ders	4		8	8
		Yeni Yöntem/Uygulama	İşletmelerle iç içe eğitim	6	10	0	
		Toplam		26	26	27	27

Tablo 10. Derslerin Tanımlanması

Ders Tanımları	Ana Temalar	Temalar	Yaratıcı Düşünme Eğitimi ft	İnovasyon Eğitimi ft
	Ders AKTS Durumu	İki		4
Üç			11	7
Dört			2	3
Altı			2	2
Toplam f/t			19	17
Zorunlu Seçmeli Durumu	Zorunlu		9	10
	Seçmeli		8	10
	Zorunlu ya da Seçmeli		6	5
	Uygulanabilir		2	2
	Zorunlu ve Seçmeli		1	1
Toplam f/t		26	28	
Yarıyıl Durumu	Bir		3	6
	İki		6	9
	Üç		9	3
	Dört		3	3
	Sekiz		9	6
Toplam f/t		30	27	

%23; ft=2,%7).

3.4.3. Akademisyenlerin Yaratıcı Düşünme/İnovasyon Eğitiminde Ders Tanımları Konusunda Görüşleri

Akademisyenlerin, Türkiye’de işletme eğitiminde yaratıcı düşünme becerisi ve inovasyon ile ilgili bir dersi tanımlamasına ilişkin görüşleri Tablo 10 ile sunulmuştur.

Tablo 10’a göre Akademisyenler derslerin AKTS değerini üç, zorunlu /seçmeli durumunu zorunlu ve yarıyıl durumunu üç, sekiz ve iki yarıyıl olarak belirlemişlerdir. Akademisyenlerin derslerin tanımlanması boyutunda sundukları yanıtlar derslerin uygulamalı/seçmeli/zorunlu olma durumlarına, yarıyıl durumlarına ve AKTS durumlarına göre, temalara ayrılmıştır. Araştırmada tanımlanan 182 dersin ağırlıklı olarak beş AKTS (74 ders) ve üç AKTS (31 ders) değerinde tanımlandığı Şekil 5’te görülmektedir. Anket bulgularına göre akademisyenler; yaratıcı düşünme eğitiminde (ft=11, %58), ve inovasyon eğitiminde (ft=7, %41), dersi üç kredi ile tanımlamıştır. Buna göre eğitimi belirli olarak “yeterli” duruma getirecek olan AKTS durumu değil, dersi zorunlu duruma getirmektir. “üç yarıyıldan temel ders olarak verilmeli ve üç ders saati olmalı, dersin adı da “Tasarım ve Yaratıcı Düşünme” olmalı, ders içeriği de buna göre belirlenmelidir.”(DT.12), “Ders bence zorunlu (inovasyonda Türkiye ve Türkiye menşeli tüm fabrikalar iddialı olduğu için ve ülkenin sanayi stratejisi inovasyon üzerine kurulu olduğu için) olmalıdır”(DT.9).

3.4.4. Akademisyenlerin Yaratıcı Düşünme/İnovasyon Eğitiminde Kendi Üniversitelerinin Eğitim Yeterliliği ve Stratejileri Konusunda Görüşleri

Akademisyenlerin, üniversitelerindeki alan mezunlarının yaratıcı düşünme becerisinde ve inovasyon eğitiminin yeterliliğine ilişkin görüşleri Tablo 11 ile sunulmuştur.

İşletme eğitiminde akademisyenler üniversitelerinin yaratıcı düşünme eğitimini (n=27, %90) ve inovasyon eğitimi(n=25, %89) yetersiz olarak değerlendirmektedir. Tablo 11 de görüldüğü gibi akademisyenler üniversitelerinin yaratıcı düşünme eğitiminde (n=7,%27) ve inovasyon eğitiminde (n=11, %42) stratejilerinin olduğunu belirtmektedir. Akademisyenlerin mezunlarda eğitim yeterliliği ve üniversitelerinin eğitim stratejilerine ilişkin yanıtlarının analizi Tablo 12 ile sunulmuştur.

Mezun yeterliliğinin nasıl artırılabilirine yönelik yanıtlar, eğitim sistemi ve üniversite ana temalarında toplanmıştır. Gelişen ekonomiye sahip ülkelerde, eğitim programı öğrenciler için genellikle yetersizdir ve işgücü piyasası için nitelikli uzmanlar yetiştirememektedir (Akhmetshin ve Kozachek, 2019). Bu temalar arasında uygulama gezileri ve uygulama eksiklikleri belirgin olarak yaratıcı düşünme eğitimini farklılaştıracak durumlar olarak öne çıkmaktadır. İnovasyon eğitimi için ise üniversitelerin alt yapıları yetersizdir (ft=5, %23). “İnovatif bir yaklaşım, alt yapı, ortam ve çaba yok ki yeterli olsun” (VF.3). Üniversite stratejisi ile ilgili yanıtların nedenlerini

Tablo 11. Üniversitelerin Mezun Yeterliliği ve Stratejileri

Üniversitenizin Mezun Yeterliliği				Üniversitenizin Stratejisi			
Akademisyen Görüşleri (n)	Yeterli	Yetersiz	Toplam	Akademisyen Görüşleri (n)	Var	Yok	Toplam
Yaratıcı Düşünme	3	27	30	Yaratıcı Düşünme	7	19	26
İnovasyon	3	25	28	İnovasyon	11	15	26

Tablo 12. Üniversitelerin Mezun Yeterliliği ve Stratejileri

Ana Temalar	Temalar	Kodlar	Yaratıcı Düşünme ft	İnovasyon Eğitimi ft	
Üniversitelerin Mezun Yeterliliği	Kısa Yanıtlar	Değişir	0	1	
		Mevzuat	0	1	
	Üniversite	Fon/Bütçe	Uygun kaynaklar tahsisi	0	2
		Eğitim	Reel örnekler üzerinden değişik etkinlikler	0	3
		Akademisyen	Yeniliği takip eden hocalar	0	2
		Alt yapı	Alt yapı ve geleneksel yaklaşımlar	0	5
		Akademisyen Eğitimi	Akademisyenlerden baslayarak (...) eğitim verilmeli	2	0
		Üniversitenin Yapısı	Üniversitelerin desteği	5	0
	Eğitim Sistemi	Eğitim Eksikliği	Cok yönlü eğitim	4	0
		Uygulama Eksikliği	Uygulama derslerinin artırılması	4	0
Uygulama Gezileri		İvi örnek sirketlerin gezilmesi	2	0	
Ders Yapısı		Derslerin başlı başına verilmesi	3	0	
Ders Anlatımı		Temel kitaplara bağlı ders anlatımı	1	3	
Öğrenci Rehberliği		Öğrenci ilgisinin artırılması	0	2	
	Öğretim	Farklı tekniklerde öğretim	0	3	
		Toplam	21	22	
Üniversitelerin Stratejileri	Kısa Yanıtlar	Bilmiyorum	4	4	
		Yok	3	3	
	Gerekli Olan Durumlar	Misyon	Misyon gerekir.	2	2
		Yatırım	Alt yapı yatırımları	1	1
		Değişim	Eğitim sistemi yetersiz	1	1
		Finans	Finansal destekler	1	1
		Araştırma	Bilimsel çalışmalar yeterli değil	1	0
		Müfredat	Uluslararası müfredat incelenmeli	1	0
	Katkıları Olan Durumlar	Projeler	Projelerden oluşan stratejik yönetim anlayışı	2	2
		Yarışmalar	Proje yarışmaları düzenlenmekte	1	1
Girişimcilik		Girişimcilik vurgusu	1	1	
Danışma Kurulu		Danışma kurulları işletilmekte	1	1	
	TKY	TKY’yi uygulayarak	1	0	
	TTO	TTO da çalışmalar	0	2	
		Toplam	20	19	

Tablo 13. Eğitimi Lisans Derslerinde Geliştiren/Engelleyen Durumlar

Ana Tema	Temalar	Kodlar	Yaratıcı Düşünme Eğitimi ft	ft	İnovasyon Eğitimi ft	ft	
Lisans Derslerinde Geliştiren Durumlar	Teknikler	Beyin Fırtınası	Beyin Fırtınası	3		1	
		Örnek Olay	Örnek Olay	2	7	1	2
		Vaka Analizi	Vaka Analizi	1		0	
		Ortak Akıl	Ortak Akıl	1		0	
	Dersler/Faaliyetler	Tasarım	Tasarım dersi	1		0	
		Girişimcilik	Girişimcilik dersi	1		0	
		Ders İçeriği	Ders içeriklerinde olması	4		3	
		Proje	Proje dersleri	2		2	
		Uygulamalar	Uygulama faaliyetleri	5	14	3	16
		Fabrika Ziyareti	Fabrika ziyareti	1		1	
		Örnek Faaliyetler	İnovatif /arge/ vb. iyi örnekler	0		4	
		Staj	Staj olanakları	0		1	
		Seminer	Düzenlenen Seminerler	0		1	
		Yarışma	Yarışma etkinlikleri	0		1	
	Kısa Yanıtlar	Motivasyon	Motivasyon	0		1	
		Farkındalık	Farkındalık	1	4	0	4
		Dersimiz Yok	Dersimiz Yok	2		2	
		Bilmiyorum	Bilmiyorum	1		1	
	Üniversite	Akademisyen	Yaratıcı özellikte hocalar	1		2	
		Bölüm	Bölüm desteği	1	3	0	3
Yönetici		Bilinçli yöneticiler	1		0		
Müfredat		Müfredat	0		1		
Toplam			28	28	25	25	
Lisans Derslerinde Engelleyen Durumlar	Kısa Yanıtlar	Fikrim yok	Fikrim yok	1		1	
		Yok	Yok	1	4	1	4
		Bilmiyorum	Bilmiyorum	2		1	
	Yetersizlikler	Uygulama	Uygulama azlığı	1		3	
		Kaynak	Yetersiz kaynak	1		2	
		Ders	Ders olmaması	1	7	2	8
		Teknoloji	Teknoloji ile donatılmaması	1		0	
		Müfredat	Yetersiz Müfredat	2		0	
		Kavram	İyi anlaşılmayan kavramın kendisi	1		1	
	Yoğunluklar	Anlatım tekniği	Ders anlatma tekniği	4		3	
		Bilgi	Teorik bilgi yükü	1		1	
		Ezber	Derslerin ezbere yönelik yürütülmesi	2	7	3	10
		İlgisizlik/Demotivasyon	Öğrenci ilgisizliği	0		3	
	Üniversite	Kamu sektörü	Öğrencinin Kamu tercihi	0		1	
		Yapı/Sistem	Otoriter bir yapı, sistemin kendisi	5		4	
Akademisyen		Hocalar veniliğe açık değil	3	9	2	6	
Yönetici		Bilinçsiz yöneticiler	1		0		
Toplam			27	27	28	28	

açıklarken diğer sorulardan farklı olarak, kısa yanıtlarını gerekçelendiren akademisyenlerin olduğu görülmüştür: “Sadece üniversitemizin değil genel olarak eğitim sisteminin başındaki insanların bu yönde hiçbir çalışması bulunmamaktadır” (VF.5). Gereklilik ve katkı ana temalarında kodlanan yanıtlar incelendiğinde yaratıcı düşünme için geçerli olan durumların büyük oranda inovasyon için de geçerli olduğu görülmektedir. Yanıtlarda projeler, teknoloji transfer ofisleri ve misyon gerekliliği diğer temalara göre öne çıkmaktadır.

3.4.5. Akademisyenlerin Yaratıcı Düşünme/İnovasyon Eğitiminde Lisans Derslerinde ve Lisans Dersleri Dışında Eğitimi Geliştiren/Engelleyen Durumlar Konusunda Görüşleri

Araştırmada açık uçlu olarak sorulan sekiz soruya verilen yanıt lisans derslerinde ve lisans dersleri dışında durumlar olarak analiz edilmiş, yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimini lisans derslerinde geliştiren/engelleyen durumlar Tablo 13 ile sunulmuştur.

Tablo13 incelendiğinde uygulamaların yaratıcı düşünme için (ft=5, %18), örnek faaliyetlerin (ft=4, %16) inovasyon eğitimi için yüksek değerde olduğu görülmektedir. Lisans derslerinde engelleyici durumlar incelendiğinde, sistem temasının diğer temalara oranla yüksek olduğu görülmektedir. Anlatım tekniğinin yanında uygulama eğitiminin eksikliği ders durumlarının gelişimini engel-

lemektedir. Planlama, organize etme, problem çözme, eleştirel düşünme yaratıcı düşünme ve kendi kendini yönetme gibi zor beceriler geliştirmek; iletişim, takım çalışması, çatışma çözme ve kişilerarası beceriler gibi sosyal beceriler meslek dünyasının işletme mezunlarından genel beklentisidir ve iş eğitiminde gereği olarak profesyonel etkililiği elde etmenin en etkili yolu deneysel öğrenmeye öğretme odağından öğrenme odağına yönelmektir (Farashahi, ve Tajeddin 2018). Yapı/Sistem teması, yaratıcı düşünme (ft=5, %19) ve inovasyon (ft=5, %14) eğitiminde üniversitenin yapısal durumunun akademisyenlerdeki yansıması olarak görülebilir. “Öğrencinin sadece dinleyen, öğretim üyesinin de anlatan konumda bulunduğu *amfi düzeni ve ders anlatma tekniği*” (DT.12) yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitiminde yoğun olarak kullanılmaktadır.

Akademisyenlerin üniversitelerde yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimini lisans dersleri dışında geliştiren ve engelleyen durumlara ilişkin görüşleri Tablo 14 ile sunulmuştur.

Tablo 14 incelendiğinde akademisyenler, kulüp faaliyetlerini yaratıcı düşünmeyi (ft=5, %21) ve inovasyonu (ft=5, %22) geliştiren bir etmen olarak görürken, üniversite ekosistemini yaratıcı düşünme ve inovasyon için engelleyici olarak belirlemiştir. Eğitimi lisans dersleri dışında geliştiren durumlarda yoğunluk ve yetersizlik ana tema-

Tablo 14. Eğitimi Lisans Dersleri Dışında Geliştiren/Engelleyen Durumlar

Ana Tema	Temalar	Kodlar	Yaratıcı Düşünme Eğitimi	fk1	Inovasyon Eğitimi	fk1	
Lisans Dersleri Dışında Geliştiren Durumlar	Eğitim	Diğer Ders	Diğer dersler	0	2		
		Öğrenci	Öğrencilerin kişisel çabaları	2	1	7	
		Akademisyen	Kaliteli hoca	1	2		
		Öğretim Yöntemleri	Eğitim-öğretim yöntemleri	3	2		
	Ders Dışı Durumlar	Seminerler	Gerçek hayat üzerinden yapılan seminerler	2	0		
		Kulüpler	Kulüp faaliyetleri	5	5	9	
		Etkinlikler	Ders dışı etkinlikler	3	2		
		Projeler	Projelere destek verilmesi	1	2		
	Çevre	Aile	Ailenin yetiştirme biçimi	3	1		
		Sosyal Medya	Sosyal Medya olabilir.	2	3	4	
	Kısa Yanıtlar	Bilmiyorum	Bilmiyorum	1	1	3	
		Yok	Yok	1	2		
	Toplam			24	24	23	23
	Lisans Dersleri Dışında Engelleyen Durumlar	Yoğunluklar	Teorik Bilgi	Teorik kalıplaşmış bilgi	3	0	
Ezber			Ezber temelli eğitim	2	1	2	
Diğer Ders			Diğer dersler	0	1		
Öğretim Yöntemleri			Ders öğretim yöntemleri	0	2		
Yetersizlikler		İnovasyon Anlayışı	Kavram algısı	0	2		
		Öğrenci İlgisi	Öğrencinin vetersiz ilgisi	0	2		
		Çevre/Ekosistem	Çevre koşulları	4	4		
		Eğitim sistemi	Eğitim sistemi	2	4		
		Akademisyen	Kalitesiz hoca	2	2	17	
		Fon/Bütçe	Yetersiz kaynak	3	1		
		Etkinlik	Faaliyetlerin çok etkin olmaması	1	0		
		Kütüphane	Yetersiz kütüphane	2	0		
Kısa Yanıtlar		Kitap Okuma	Kitap okuma oranının azlığı	1	0		
		İnternet	İnternet her yerde yoktur.	1	0		
	Çok	Çok	1	0			
	Yok	Yok	2	2	3		
Bilmiyorum/Fikrim yok	Bilmiyorum/Fikrim yok	1	1				
Toplam			25	25	22	22	

sı altında toplanan temaların üniversite ekosisteminde dengelenmesi eğitimi varolan durumda daha iyi bir düzeye getirebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada Türkiye’de işletme lisans programlarında, bu programların yer aldığı fakülte ve üniversitelerde yaratıcı düşünme ve inovasyon kavramlarının çeşitli değişkenler ile incelenmesi amaçlanmıştır.

Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinin (116 üniversite) stratejik planlama belgeleri sunuş metinlerinde, kurumsal değerler ve planlarda; ayrıca işletme lisans programlarının bağlı bulunduğu fakültelerin (140 fakülte) amaçlarında yaratıcı düşünme/yaratıcılık ve inovasyon kavramlarına yer vermiştir. İşletme lisans programlarının öğretim programları tanımlarında (171 program tanımı) ve program çıktılarında (179 program çıktısı) yaratıcı düşünme/yaratıcılık ve inovasyon kavramları yer almaktadır. Bu durum; üniversitelerin yaratıcı düşünme, inovasyon bilgi ve yeterliliğine sahip bireyler yetiştirmeyi amaç edindiklerinin açık bir göstergesidir. Var olan durumda bu amaç ister program tanımı, isterse program çıktısı olarak düşünülün, Türkiye’de işletme lisans programları mezunlarının bilgi ve yeterliliği değer kazanmaktadır.

Araştırmada işletme lisans programlarının bağlı bulunduğu fakültelerde yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimi ile ilgili akademisyen görüşlerine başvurulmuştur. Buna göre akademisyenler görev yaptıkları üniversitede işletme lisans programları mezunlarının aldıkları yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimi “yetersiz” olarak değerlendirmiştir. Ayrıca akademisyenlerin büyük bölümü görev yaptıkları üniversitenin yaratıcı düşünme ve ino-

vasyon ile ilgili her hangi bir stratejilerinin olmadığını belirtmiştir. Tüm bu yetersizlik düşünceleri ile akademisyenler, yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimi Türkiye’de gerekli görmektedir. Bu sonuçlar ışığında stratejik planlama bulguları, araştırmanın kendi içinde tutarlı bir kanıtı olarak görülebilir; çünkü stratejik planlama belgeleri temel değerlerinde yaratıcılık ve inovasyon en yüksek düzeye ulaşmıştır (75 üniversite, yaratıcılık: n=30, %26 ve inovasyon: n=71, %61). Bu düzey göstergelerde yaratıcılık için en düşük (Bir üniversite n=1, %1) düzeydedir.

Kavramların üniversitelerin stratejik planlama belgelerinde kullanılmasının yanında yükseköğretimde temel olarak hedeflenmesi var olan durumu güçlü ve olumlu bir yapıya dönüştürebilir. Avrupa Yükseköğretim Çerçevesinin az sayıdaki hedeflerinden biri yaratıcı düşünme becerisine ve inovasyona ayrılmıştır. Avrupa Birliği, bilgiye dayalı ekonomi amacına ulaşmak için ET:2020 hedeflerini temel almaktadır (Özmuş, 2018). ET:2020’nin önceliği “eğitimin her kademesinde inovasyonu geliştirmektir”, bu durum açık bir hedef olarak belirtilmiştir. Türkiye yükseköğretim stratejisi belgesinde inovasyona, “yeniliklerin (inovasyon) geliştirilmesi ve projelerin yapılması” şeklinde yer verilmektedir. Türkiye’de açık bir hedef olarak belirtilmemek ile birlikte, önceliğin çıktıyla (proje üretimi) verilmesi, amaç ve ulaşılan hedef bağlamında üzerinde durulması gereken önemli bir ayrım olarak görülebilir. “İnovasyon insan odaklı zihinsel bir devrimdir, bu nedenle her boyutta eğitimine değer vermek gerekir” (Gürsu, 2018:267).

Araştırmanın ortaya koyduğu 207 işletme programı, eğitim niteliğinde bir belirleyicidir. Eğitimin ve mezunların bilgi ve yeterliliği programların sayısal fazlalığı ile ilişkilendirilmiştir. Akademisyenler programların olması ge-

rektiğinden daha fazla sayıda olduğunu düşünmektedir. Bu eğitimde, zorunlu (25 ders, 11 devlet, 14 vakıf üniversitesi), seçmeli (144 ders 105 devlet, 39 vakıf üniversitesi) olarak tanımlanmıştır. Beş dersin tanımında uygulama dersi olduğu bilgisine yer verilmiştir. Uygulama, gerekliliği araştırmada varlığı ile yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitimini geliştiren aynı zamanda eksikliği ile eğitimi engelleyen bir durumdur. Ezberci eğitim fazla olarak nitelenmiş ve varlığıyla eğitimi engelleyen etmenlerden biri olarak görülmüştür. Ezber temelli eğitimden uygulama eğitimine yaşanacak değişim eğitim kalitesini değiştirebilir (Güneş, 2012). Yaratıcı düşünme tekniği ve öğretiminde anket, beyin fırtınası ve örnek olaydan başka bir bulgu vermemiştir. Bu durum ankete göre akademisyen eğitiminin gerekli görülmesine dayanaklardan biri olarak düşünülmelidir; akademisyenler akademisyen eğitimini de gerekli bulmuşlardır. Günümüz bilgi toplumunda özellikle Türkiye’de işletmecilik eğitiminde, bireysel ve örgütsel açıdan yaratıcılık tekniklerinin geliştirilmesi önemlidir (Kapu ve Baştürk; 2009). Araştırmaya göre eğitim ağırlıklı olarak tek yarıyıl (beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci yarıyıl toplam 108 ders) görülmektedir. Araştırmaya göre dersler dört, beş, ve altı (138 ders) AKTS değerindedir, akademisyenler ise nitelikli bir ders için derslerin üç AKTS olarak tanımlanmasını yeterli olarak görmüştür. Bu sonuç eğitimin niteliğinin yetersiz görülmesiyle çelişir görünmektedir; çünkü akademisyenlerin belirttiği gibi üç AKTS de tanımlı sadece 31 ders bulunmaktadır. Bu nedenle ders tanımlarına bütüncül olarak yaklaşılmalı AKTS durumu, zorunlu/seçmeli ve yarıyıl durumlarıyla birlikte okunmalıdır: Akademisyenlere göre sekiz yarıyıl, zorunlu olarak üç kredi ile görülen yaratıcılık ve inovasyon eğitimi gereklidir.

Türkiye’de uygulama yetersizliği ile seçmeli derslere dayalı, tek dönemlik yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitiminde akademisyen; öğretim yöntemlerinde anlatımı kullanan, ezber temelli eğitimin öne çıkan uygulayıcı öznesidir. Bu eğitimde akademisyenin, eğitimi geliştiren ve engelleyen kişi olarak aynı soruda karşımıza çıkması, tartışmaya açık kimliği ile eğitimde nitelik sorununun varlığına bir göstergedir. “Okullarda öğretmenlerin üniversitelerde ise akademisyenlerin yaratıcı ve inovatif olmak için kurumsal desteğe ihtiyaçları vardır” (Ferrari ve diğ., 2009: 42).

Araştırmada yaratıcı/inovatif bir stratejinin yaşama geçirilmesi için üniversitelerde kaynak yetersizliğinin olduğu, üniversitelerde program gerekliliği (var olan durumda programda eksiklerin olduğu) vurgulanmaktadır. Ankette farklı sorulara verilen yanıtlarda tema olarak “eğitim sistemi” karşımıza çıkmaktadır. Bu durum araştırmaya temel olan işletme eğitiminin değişim ihtiyacına vurgu yapmaktadır. Araştırma işletme eğitiminde yaratıcı düşünme ve inovasyon kavramlarının kullanımlarını ortaya koyarken yükseköğretimde, üst yöneticiden akademisyene yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitiminin var olan durumuna gösterge olmaktadır. Türkiye

bilgi ve inovasyon üretiminde önemli bir yol ayrımında olmasına karşın bu ekosistemdeki rolünü tam olarak gerçekleştirememektedir (Yiğit, 2018). “Geleceği şekillendirecek olan inovasyondur” (Kaku, 2016: 13) ve “21. yüzyılda yükseköğretim kurumları, inovasyon üreticisi olarak kabul edilmelidir” (Florida, 2006: 25). Yükseköğretim kurumlarının ekonomik, politik ve sürdürülebilir bir kalkınmaya öncülük etmesi gereklidir. Bu gereklilik yükseköğretim kurumlarının büyüyen teknoloji hızına koşut, rekabet edilebilir bir değişime ayak uydurmasına ve bu yolla kendi değişimini şekillendirmesine bağlıdır. Yükseköğretim kurumları ve bu bağlamda işletme lisans programları; düşünce, iş ve eylem üretmenin yanında, önemli bir insan kaynağı üreticisi olarak da görülmelidir. Bu nedenle işletme eğitiminin, yaratıcı düşünmeyi temel alan inovasyon eğitimine odaklanması Türkiye’de yükseköğretim ekosisteminin dönüşümüne öncülük edecektir. Yaratıcı düşünme eğitimi yaratıcılığın daha açık görünüm sunduğu okulöncesi eğitimden başlayarak yaş grubuna uyarlanmış bir eğitim ile yükseköğretime kadar sürdürülmeli ve yükseköğretimde inovasyon eğitimi ile eş güdümlü olarak tamamlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adams, J. L. (2001). *Conceptual blockbusting: A guide to better ideas*, Massachusetts, MA: Addison-Wesley Publishing Company Inc.
- Akalın, Ş. H. (2007). Innovation, inovasyon: Yenileşim. *TDK Türk Dili*, 93(666), 483-486.
- Akhmetshin, E. M., & Kozachek, A. V. (2019). Acquisition of entrepreneurial skills and competences: Curriculum development and evaluation for higher education. *Journal of Entrepreneurship Education*, 22(1), 1-12.
- Amabile, T. M. (1997). Motivating creativity in organizations: On doing what you love and loving what you do. *California Management Review*, 40(1), 39-58.
- Andreasen, N. C. (2017). *Yaratıcı beyin* (K. Güney, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Aslan, E. A. (2016). Kavram boyutunda yaratıcılık. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(16), 15-21.
- Ayob, A., Hussain, A & Majid, R. A. (2013). A review of research on creative teachers in higher education. *International Education Sciences*. 6(6), 8-14.
- Aulet, B. (2013). *What is innovation, disciplined entrepreneurship: 24 steps to a successful startup*. New York, NY: John Wiley&Sons
- Bowen, G. (2009). Document analysis as a qualitative. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Ç., E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Craft, A. (2001). An analysis of research and literature on creativity in education. *Qualifications and Curriculum Authority*, 51(2), 1-37.
- Dlouhy, D. R. (2012). *Undergraduate students attitudes toward creativity: The development of the undergraduate percepti-*

- ons of creativity survey. Unpublished doctoral dissertation, Faculty Of The College Of Education University Of Houston, TX, Usa.
- Drucker, P. F. (1985). *Innovation and entrepreneurship: Practice and principles*. New York, NY: Harper&Row.
- Du Plessis, M. (2007). The role of knowledge management in innovation. *Journal of knowledge management*, 11(4), 20-9.
- Danesh, M., & Nourdad, N. (2017). On the relationship between creative problem solving skill and EFL reading comprehension ability. *Theory and Practice in Language Studies*, 7(3), 234-240.
- Durmuş, A. (2018). *Yenilik stratejilerinin yenilik performansı üzerindeki etkisi ve bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Elçi, Ş. & Karataylı, İ. (2008). İnovasyon rehberi: Kârlılık ve rekabetin elkitabı. Ankara: Technopolis Group Türkiye.
- ET 2020. (2009 May. 28) *Official Journal of the European Union Council Conclusions Of 12 May 2009 On A Strategic Framework For European Cooperation In Education And Training* (ET 2020). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=EN) (1.03.2021).
- Farashahi, M., & Tajeddin, M. (2018). Effectiveness of teaching methods in business education: A comparison study on the learning outcomes of lectures, case studies and simulations. *The international journal of Management Education*, 16(1), 131-142.
- Ferrari, A., Cachia, R. & Punie, Y. (2009). Innovation and creativity in education and training in the EU member states: Fostering creative learning and supporting innovative teaching. *JRC Technical Note*, 52374.
- Fidel, A. & Dönmez, B. (2020). Devlet ve vakıf üniversitelerinin kurumsal değerlerinin incelenmesi. *Anadolu üniversitesi eğitim bilimleri enstitüsü dergisi*, 10(1), 481-515.
- Florida, R. (2006). The flight of the creative class: The new global competition for talent, *Liberal Education*, 92(3), 22-29.
- Gaut, B. & Kieran, M. (2018). *Creativity and Philosophy*. UK: Routledge.
- Gnezda, N. M. (2011). Cognition and emotions in the creative process. *Art Education*, 64(1), 47-52.
- Günay, D. (2011). Türk yükseköğretiminin yeniden yapılandırılması bağlamında sorunlar, eğilimler, ilkeler ve öneriler-1. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(3), 113-121.
- Gürsu, H. (2018). *Sahi, inovasyon neden bize bu kadar uzak*. İstanbul: Dost.
- Getzels, J. W. (1975). Creativity: Prospects and Issues. : I. A. Taylor, J.W. Getzels (Eds.). *Perspectives In Creativity*, 14, (pp. 326-344). New Jersey, NJ: Transaction.
- Gruszka, A. & Tang, M. (2017). The 4p's creativity model and its application in different fields. M.Tang, C.H. Werner (Eds.). *In Handbook Of The Management Of Creativity And Innovation: Theory And Practice*, 3, (pp. 51-71). New Jersey, NJ:World Scientific.
- Guilford, J.P. (1967). *The nature of human intelligence*, New York, NY: Mc Graw-Hill.
- Güneş, F. (2012). Bologna süreci ile yükseköğretimde öngörülen beceri ve yetkinlikler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Kaku, M. (2016). *Geleceğin fiziği* (H.Oymak, Çev.). Ankara: ODTÜ.
- Kamuda Stratejik Yönetim. (2021). <http://www.sp.gov.tr/tr/kurum/g/du/kurum/Devlet+Universiteleri> (1.03.2021).
- Kapı, H. & Baştürk, F. (2009). Yaratıcılık tekniklerinin işletme eğitimindeki yeri ve önemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 523-540.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik.
- Keleşoğlu, S. & Kalaycı, N. (2017). Dördüncü sanayi devriminin eşliğinde yaratıcılık, inovasyon ve eğitim ilişkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 12(1), 69-86.
- Kırım, A. (2006). *Farklılaşmanın en etkin yolu, deneyim inovasyonu*. İstanbul: Sistem.
- Leal-Rodriguez, A. L., & Albort-Morant, G. (2019). Promoting innovative experiential learning practices to improve academic performance: Empirical evidence from a spanish business school. *Journal of Innovation & Knowledge*, 4(2), 97-103.
- Mackinnon, D. W. (1962). The nature and nurture of creative talent. *American Psychologist*, 17(7), 484-495.
- Malaga, R. A. (2000). The effect of stimulus modes and associative distance in individual creativity support systems. *Decision Support Systems*, 29(2), 125-141.
- Maslow, A. H., Robert F., & Ruth C. (1970). Motivation and personality. J. Fadiman, C. McReynolds (Eds.). (Vol. 2, pp. 1887-1904) New York, NY: Harper & Row,
- Maxwell, J. A. (2009). Designing a qualitative study. D.J Rog, L. Bickman (Eds.). *The SAGE Handbook of Applied Social Research Methods*, 7, (pp. 214-253). New York, NY: SAGE
- Monteiro, S., Almeida, L., & García-Aracil, A. (2020). "It's a very different world": Work transition and employability of higher education graduates. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 11(1), 3-19.
- O'Leary, Z. (2013). *The Essential Guide To Doing Research*. London: Sage.
- Özmen, H. İ., Özmen, F., ve Sakarya, Ş. (2013). Beş yılda ne değişti?: Üniversitelerde stratejik planlama çalışmaları (misyon ve vizyon ekseninde karşılaştırmalı bir analiz). *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(2), 27-39.
- Özmuşul, M. (2018). Eğitim ve yetiştirme 2020 stratejisi: Hedef göstergelere göre ülkelerin durumu. *Journal of European Education*, 2(1), 14-27.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün, S.B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Pittenger, K. K., Jacobs, R., ve Moss, J. (2020). Integration of professional certifications in business curricula. *In developments in business simulation and experiential learning: proceedings of the annual absel conference* (vol. 47, pp. 245-249)
- Porter, M. (1990). *The competitive advantage of nations*. New York, NY: Free.
- Roberts, E. B. (1988). What we've learned: Managing invention And innovation. *Research-Technology Management*, 31(1), 11-29.

- Robinson, K. (2008). *Yaratıcılık: Aklın sınırlarını aşmak* (N.G. Koldaş, Çev.). İstanbul: Kitap.
- Rouquette, M.L., (2010). *Yaratıcılık* (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Runco, M. A., (2010). Torrance tests of creative thinking as predictors of personal and public achievement: A fifty-year follow-up. *Creativity Research Journal*, 22.(4), 361-368.
- Seifert, K., & Sutton, R. (2009). *Educational psychology*. Zurich: The Global Text Project.
- Sternberg, R. J. (2006). The nature of creativity. *Creativity Research Journal*, 18(1), 87-98.
- Sternberg, R. J. & Lubart, T. I. (1999). The concept of creativity: Prospects and paradigms. R.J. Sternberg (Ed.). *Handbook of creativity*, 1, (pp. 3-15). New York, NY: Cambridge University.
- Vathi, P., Kapogiannis, D. & Politis-Stergiou, V. (2018). Methodological approaches of seminal importance for synergetic education and social and solidarity economy in promoting creativity and innovation. *Sino-US English Teaching*, 15(2), 70-86.
- Weber, G. (2018). Today's approaches of innovation in the context of sustainable energy strategies. *Sustainability and Energy Management*. Springer Gabler, Wiesbaden.
- Xiong, W., & Mok, K. H. (2020). Sustainability practices of higher education institutions in Hong Kong: A case study of a sustainable campus consortium. *Sustainability*, 12(2), 1-15.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yiğit, S. (2018). Türkiye'nin ulusal inovasyon ekosistemi. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 125-144.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York, NY: The Guilford.
- YÖK. (2007). *Türkiye'nin yükseköğretim stratejisi*. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Turkiye-nin-yuksekogretim-stratejisi.pdf> (1.03.2021).
- YÖK.(2021). <https://istatistik.yok.gov.tr> (1.03.2021).